

6 | Szonett-variációk Sáfáry László korai költészetében

FINTA ÉVA

Azt a rövidke életpályát, amely Sáfáry Lászlónak megadatott (Munkács, 1910 – Don-kanyar, 1943) szakaszolni önmagában szokatlan vállalkozás, jelen esetben mégis indokolt. Sáfáry azon költeményeivel szándékozom ugyanis foglalkozni, melyek kéziratban lappangtak 2008-ig, s melyeket magam kutattam fel a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezetlen anyagai között és hoztam nyilvánosságra¹. Jelzett kéziratok, a szerzőnek köszönhetően, gondosan dátumozottak. Így biztonsággal megállapítható, hogy az itt korai versekként kezelt írások 1926-tól 27-ig keletkeztek, vagyis a költő 16 és 19 éves kora között.

Igazán kötött formával Sáfáry László sem első, *Lendület* című (1931), sem második, *Verhovina* című (1935) kötetében nem találkozunk. 1969-ben, a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában jelent meg Sándor László szerkesztésében és előszavával Sáfáry posztumusz kötete, a *Korforduló*. Sándor László kutatási eredményeként 38 verssel egészítette ki a korábbi 80. kötetben publikált hagyatékot. Görömbei András, a munkácsi születésű költő régi rajongója és híve, így reagált a könyv megjelenésére: „...a Korforduló könyvsiker lett, jó alkalom arra, hogy a magyar lírai avantgard történetét új színnel gazdagítsuk”². Hangot adott azonban hiányérzetének a korai verseket illetően. Úgy vélte, ezek kimaradása a Sándor László-féle kötetből mintegy „...továbbszövi azt a legendát, hogy Sáfáry László 4–5 soros szabadversekkel kezdte pályáját (...)”³. Véleménye szerint „az sem indokolja e versek mellőzését, hogy maga a költő sem vette fel őket első kötetébe.”⁴

Ezt a hiányt az S. Benedek András által 1995-ben szerkesztett *Hómezők előtt*⁵ c. Sáfáry-kötet sem pótolta, bár a kárpátaljai származású író, költő, irodalomtörténész néhány jelentős verssel gyarapította a költői hagyatékot. A rejtőzködő írásokra korabeli publikációkban és a Sáfáry-lányok segítségével talált rá. Három értékes költeményt adott hozzá a hagyatékhoz, de más tekintetben is módosított rajta. A verseket témakörük szerint négy ciklusra bontotta. A közel 120 vers ilyen jellegű szétválogatása érdekesen árnyalta Sáfáry töredékes hagyatékát. Az időközben elhalálozott S. Benedek Andrást már nem kérdezhetem meg szigorú szerkesztői elvének mikéntjéről, annak érvényesítési koncepciójáról, be kell érnem azzal a pár mondatdal, amit ezzel kapcsolatban leírt: „Elfeledett költők ébresztésénél az értékek összemosása bűn, csak a valódi értékek felmutatása igazolhatja az utókor előtt a kegyelet teljes szándékát.”⁶ Minden bizonnyal jó szándék vezette könyvszerkesztési munkájában, mint ahogyan kétségte-

¹ Sáfáry László, *Kötetek vagyok. Összegyűjtött versek*. Szerkesztette, előszóval ellátta: Finta Éva. Budapest, Vassas-Köz Kft, 2008 (A szerkesztő magánkiadása)

² Görömbei András, Sáfáry: *Korforduló*. Alföld, 1970/4., p. 154.

³ Görömbei uo.

⁴ Görömbei uo.

⁵ Sáfáry László, *Hómezők előtt*. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány, 1995

⁶ S. Benedek András, *Utószó*. In: Sáfáry László: *Hómezők előtt*, szerk.: S. B. A., p. 91.

len az is, hogy a három értékes írás, melyekkel a kötetet gyarapította (*Megérdemled, Látófa, Játék*), nem jelentéktelen irodalomtörténeti adalék Sáfáry életművének feltérképezéséhez. Ám a hiányzó láncszem, korai versei, továbbra is űrt képeztek az életmű egészében.

Egyre inkább úgy tetszett, érdemes a témával foglalkoznom, hiszen még barátai, költőtársai sem ismerték azt a Sáfáry Lászlót, aki korai írásaiban a klasszikus formák mesteri gyakorlója volt. Takáts Gyula, az egykori barát és kolléga például, mint a korabeli kánontól eltérő jelenséget említi: „...hiába keressük a korai versek között a Nyugat nagy költőinek hangját vagy a mitologikus-latinos fordulatokat (...). Pedig nála igazán kéznél lettek volna a hasonlatok, hiszen kevesen ismerték Sáfárynál, a szakmabelinél⁷ jobban ezt a tradíciót.”⁸

Ezek a korai írások, zsengek mutatják, a költő első próbálkozásai éppen a klasszikus formákra vonatkoznak. A műfordítás-kísérletek mellett ugyanis nyomban ott található a kéziratok füzetekben a saját költés.

1. EGY DILEMMA KÖRÜLJÁRÁSA

A korai verseket azonban mindenki, aki ezzel az életművel tevőlegesen foglalkozott, nagy óvatossággal kezelte. Ezzel magam is hasonlóképpen voltam azt követően, hogy anyaga a kezembe került. Szembesülnöm kellett a költő kamaszkori versíró kísérleteivel, műfordítások során szerzett tapasztalataival, a megszerzett tudás hasznosításának sok-sok variációjával befejezett és befejezetlen verseken, feljegyzéseken, töredékeken át. Maga a feladat implikálta, hogy olyan irodalomtörténész által hagyjam magam meggyőzni és vezetni, mint Görömbei András. A tárgyban autentikusabb véleményt nemigen találtam a XX. század második feléből. Le kellett győznöm aggodalmamat, hogy ezek az ifjúkori zsengek, melyek leginkább a költői mesterség ujjgyakorlatainak tekinthetők, nem zilálják szét azt a képet, amely Sáfáry költészetről az évtizedek során kialakult. Hiszen az életmű terjedelme miatt meglehetősen törekeny. Nem lenne szerencsés olyan írásokkal felhívítani, melyek az összkép impartibilitását megtörik. Olyan adalék feltárásának szándéka vezetett, mely meggazdagítja ugyan egy költői pálya ívének megrajzolását, ám nem módosítja lényegét, nem avatkozik bele szövedékébe, inkább mögéje világít, feltárja annak geneziséét.

Bár a költő korai verseinek jelentős részében meglehetősen naiv kamaszhangot hallat, ezen írásaiban már ott van mindaz, amit felnőttként igényesebben és nagyobb szigorral, a szöveg megformálásának erőteljesebb ökonómiájával tár elénk. Érthető, hogy az irodalomtörténet ezeket a korai írásokat, „zsengeket” kötetben szeretne volna látni, mert olyasmit mondanak el szerzőjükről, amiről későbbi versei hallgatnak: kivételes formaérzékenységét és ismeretét. Mindkettővel rendelkezett.

2. VERSEK A KÉZIRATOS FÜZETBŐL

Úgy tűnik, a nyugat-európai verselés formai ihletése nála a szerelem élményével kapcsolódott össze. Dátum nélkül, de az 1927-es versek között szerepel ugyanis *Szerelem* c. szonett-variációja, több, hasonló tárgyú vers társaságában. Tavasz van, a költő mindössze 17 éves. Önmaga által gyöngének ítélt versei kis remek. Májusban új füzetet kezd, a negyediket. Az első bejegyzés nehezen olvasható szerelmes vers cím nélkül. Június 15-én A

⁷ Takáts Gyula itt Sáfáry tanulmányaira utal, aki a budapesti Pázmány Péter katolikus egyetem magyar-latin szakára iratkozott be érettségijét követően, ahol önfenntartási gondjai miatt csak 10 év múlva szerzett diplomát

⁸ Takáts Gyula, Sáfáry László. Kortárs, 1965, VII., 1152. p. 1.

szívem régen/ *Nem vágyott dalra...* kezdetű verse mellett a H. U. bejegyzés található, melynek csiszoltabb verzióját beemeltem az általam szerkesztett kötetbe.⁹ A versek mellett többnyire dátum vagy rövidítés áll: H. U. (Határontúli Újság), M. I. (Mi Lapunk). Ezek jelzik, hogy hova küldte publikálásra őket a költő.

Júliusban aládátumozott versek hirdetik, Nyíregyházán tartózkodik, alkalmasint rokonoknál. Szerelmes versek sorakoznak egymás után ezen a nyáron. Augusztus 8-án írja a *Talán Te vagy?* címűt, 23-án megjelenik az orchidea visszatérő motívuma egy cím nélküli versben, melyet majd továbbfejleszt egy szeptemberi variációban.

Az 5. füzet tele van elbűvölő versötletekkel, „kísérletekkel”. A forma erőteljesen dominál a szövegekben. Tudatos korszaka ez, amikor magára ölti a verskultúra sokszínű köntösét, mintegy próbálgatva, melyik illene leginkább a benne munkáló tartalomhoz, a kimondás varázslata milyen formákat vonz. Már nyilvánvalóan tudja, hogy a verselésnek mesterségbeli feltétele van, s hogy mindent ismernie kell ahhoz, hogy majd a saját hangjára leljen. Ezek azonban mégis többek ujjgyakorlatoknál. Mindenre művelt analógiát keres, élethelyzetére is, stilizáltságában nehézségei, igen szegényes élete más színben tűnik fel előtte. Hiszen a „nagyoknak” sem volt könnyű, lám! Amúgy is idegen tőle a panasz és siránkozás. „*Jobb menekülni kődétől a kinzó gondolatoknak*”- szögezi le az *Ovidius Tomiban* utolsó előtti sorában. Juhász Gyulával ellentétben, ki a „kőd, borulás, szakadás”¹⁰ közepette nem látja a megoldást életére, és mintegy felmentést is kér, ad magának a körülmények folytán, Sáfáry „ellép” ezektől a hangulatoktól, hiszen nem vezetnek céljai felé.

Az 5. füzet versanyagát mind témájában, mind formailag többféleképpen csoportosíthatjuk. Mindez egyfajta mutatója is annak, mennyire inspirálták tanulmányai, remek tanárai az egyetemen. Témavilágában tovább él a dal, s ez a forma determinálja a versszöveget is. Az antik verselés természetesen adódik, mert fordít görögből. S ha már teszi, meg sem kerülheti a verses szöveget. Ilyen fordítástöredék szerte megtalálható füzeteiben, de egész költemények is későbbi korok szerzőitől. A görögös mérték használata azonban már korábbi írásaiban is felfedezhető.

3. DALVERSEK A SZERELEM JEGYÉBEN

A dalversek egyik csoportja a szerelem ihletésében született. Valós élmény és általános lágolás, szerelmes lobogás ez, melynek tárgya az élet, az eleven környező, az elemek és természeti jelenségek. Szép és különleges darabja ennek a kozmikus létélménynek *Phönix* c. verse. A versszakok karcsúak, fölfelé lombosodnak. Az öt soros strófák karaktere is különleges. Az időmértékes lábak kettő, három vagy négytagúak, és több reális lehetőséget is tartalmaznak. Ki nem mondottan, de tudhatóan ott van a versben a szerelem témája is. A tűz, mely szent lobogása az emberi fajnak, nem más, mint a szerelem. A költő boldogan veti magát „ravatalára”, mert újraéled általa. Finom erotika lengi be a költeményt, ami nem kivételes a Sáfáry – versekben. Az *Olyan* vagy négyesorosa is jó példának bizonyul:

Olyan vagy nekem, mint a nap,
meleg kezeddal keltesz hajnalonként.

Olyan vagy nekem, mint a fű,
Lágyan simulsz és forrón elborítasz.¹¹

Panteista szemlélete többszólamú. Korai verseiben ez a legerősebb tónus, melyben gondolatait kiteljesíti. Amit változtat: az hangszere, a ritmus. *Szerelem* c. költeménye több dalszerű írás közé ékelődve első szonettjeként tartható számon. Általános jelenség, hogy fiatal szerzők szerelmes verset írnak. Ez Sáfáryra vonatkozóan is igaz. Említett írása azonban

⁹ *Köztetek vagyok*, pp. 19–20.

¹⁰ Juhász Gyula, *Ovid tavaszdal*. In: Juhász Gyula összes versei, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. p. 227.

¹¹ *Köztetek vagyok*, p. 16.

meglehetősen egyedi és meglepő hasonlatokkal, metaforákkal él. Szemléletessége mellett csaknem bántó, főleg, ha egy fiatal lányt ajándékoz meg vele szerelmese. A kép azonban természethű, megfigyelésen alapszik. Ez oldja fel a benne lévő hasonlat kellemetlen tónusát, és inkább a humor, a pajkosság, szerelmes évődés irányába tereli:

...A szád vonalja vékonyan vonaglott,
mint lágy esőben élvező giliszta.¹²

A verszárlatnak szánt két sor azonban meglehetősen leválik a vers előzményeiről. Ezt a záró, két sorba tördelt mondatot megelőző három pont, valamint a fölötte található sor befejezetlenségre utaló írásjelei is mutatják. De lássuk a költeményt magát:

Szerelem

Örök kívánság lassan átsugárul,
a szemedről röpdös át komoly fejemre,
mint napmeleg sugárzik hegyszeremre.
És nyilvonal...nem tud ma voltról, márul.
De visszapattan két fehér halomhoz
s a völgy tavában percre elpihenhet.
De nem soká, hajad hiv és nem enged,
színével hiv a forró nyúgalomhoz
hajad, mely őszi fák színével cserje.
A pásztor gyakran elhagy nyáját, aklot,
hogy bánatát az őszi színű tiszta
cserjék között vidámsággal heverje.....
...A szád vonalja vékonyan vonaglott,
mint lágy esőben élvező giliszta.

A közbülső versrészt hirtelen vált pásztori témára, s ezzel Radnóti eclogáit is bevonzza. Az ide vágó sorok hangulata is szélsőséges, és sem az előtte lévőkhöz, sem az utána következőkhöz nem köthető igazán: „A pásztor gyakran elhagy nyáját, aklot,/hogy bánatát az őszi színű tiszta/cserjék között vidámsággal heverje....”

Hangulati átvezetés az őszi cserje és a *vidám* heverés által történik. A vers ugyanis testi közelséggel indul, s a kialakított képben a lány hajának metaforája adja meg a hangsúlyt a soroknak: „hajad, mely őszi fák színével cserje.”

A záró sorok az igeidő megváltozása által is leválnak az előzményekről. A tizenkét sor folyamatos jelen idejéből hirtelen vált múlt időre, s ezzel mintegy el is tolja magát az általa kialakított idilli képet. Más szögből pillant a passzív szemlélődést követően a leányra, az eseményekre. Hirtelen legalábbis úgy érezzük, hogy voltak események, ezt tudatosítja a „vonaglott” ige valamint az egyetlen hasonlatba foglalt záró sor. A laza logikai szerkezet lassan mégis összetapad: a pásztor a költő maga, aki most odahagyta „nyáját” s az „aklot” – talán családját, talán barátait és otthonát – hogy lelkét örömmel gyógyítsa. Ennek az örömnak a szerelem a forrása. Míg a jelenben vagyunk, csak a költő közérzete, élményt adó impressziói számítanak. Érzékeli a leány valóságát a *szemed*, a *két fehér halom*, a *völgy tavában* kifejezések által, hogy végül egy gyönyörű és szokatlan metaforában koronázza azt meg: „hajad, mely őszi fák színével cserje”. Ám ez a jelenlét a záró két sorban távolságot és távolodást mutat. Ezt az igeidő megváltozása mellett a hasonlat már-már gonosz jellege is fokozza.

A vers befejezetlennek tűnik, ám erre rációfól a tizennégy soros jambikus, egy sor kivételével tizenegyes képlet. Sokáig úgy tűnt, e korai szonettnek nem született meg végső tisztázata. Szokatlan jellege miatt azonban értékes elemnek tűnik ebben a hagyatékban, s most is

¹² Uo.

úgy vélem, a zsenge kamaszhanghoz egy férfiasabb tónust illeszt. A hatodfeles jambikus vers meglehetősen kiegyenlített ritmusú, csak a második sora zökken egy fölös szótagszámmal. Vélhetően szándékosan alakítja így, hiszen a névelő elhagyásával ezt ki tudta volna küszöbölni. A szonett formát csak tüzetesebb vizsgálódás után ismerhetjük fel benne, hiszen sem a petrarcai, sem a shakespeare-i mintát nem követi, de a Ronsard-féle szonettnek is csak bizonyos tulajdonságát, az első két versszak ölelkező rímeit (*abba*) veszi át, csakhogy nem ismétlésben. A második versszakkal behelyettesíthető ötödik-nyolcadik sorokban ugyanis új rímeket használ (*cddc*), s az utolsó hat sor rímképlete sem idézi a nagy elődöket (*efg/efg*). Szokatlan, és ellenkezik a szonett klasszikus értelemben vett formájával, hogy minden sora tizenegy szótagos, csak a második sora áll tizenkettőből. Ismét formabontó kísérlet Sáfárytól, hogy nem szakaszolja a költeményt. Ugyan ezt már Shakespeare-től megszokhattuk, csakhogy az angol szerző verseinek utolsó két sorát bekezdéssel különíti el a teljes szövegtesttől, s ez a zárlat egyben a vers erejét is magában rejt. Akár véletlen is lehetne a kéziratnak ilyen zárt tömbbe foglalt szonett-alakzata, csakhogy a költő pedánsan alakította már korai verseinek kéziratosa megformálását is. Azt sem hihetjük, hogy nem rendelkezett kellő tudással a szonett formai követelményeire vonatkozóan. Mivel azonban a szonett néhány alapvető feltételének tökéletesen igyekezett megfelelni, inkább újíto szándékát vélhetjük benne. Napjainkban ezek a feltételek amúgy is jelentősen fellazultak, s a gyakran szabadvers-jellegű szonettek legjellemzőbb tulajdonsága, a tizennégy soros jelleg marad a csaknem kizárólagos fogódzó. Nem zárható ki azonban a tanulás, gyakorlás során a félreértés sem a szöveg ilyen szerkesztéséből.

Az alkalmasint ugyanazon a nyáron keletkezett *Dissonantia* c. verse, mely formailag megegyezik a *Szerelem* cíművel, tette hangsúlyossá a feltevést, hogy mindkét esetben a szonett egy tagolatlan formájával van dolgunk. Kutatásaim egy későbbi fázisában levelek és egyéb dokumentumok között rátaláltam egy 1930-ban keletkezett versének kéziratára. Önálló lapon, egymagában, letisztázva áll a szöveg a papíron, dátummal és a szerző aláírásával ellátva. Nem lehetetlen, hogy a várt leánynak készült, rendeltetése inkább az ajándékozás volt. Csiszoltága, rendkívüli költői képei azonban jelzik, nagy belső elvárások vezették Sáfáry tollát. A *pásztor várja kedvesét* c. szonettben a *Szerelem* c. vers alakváltozatát véltem felfedezni, illetve magának az élménynek egy későbbi megélését és lejegyzését. Meglehet azonban, a két versnek s a két impresszióknak nincs köze egymáshoz, csak a szerzőhöz. Jelen esetben azonban ez nem lényeges körülmény. A költemény eddig publikálatlan, én sem használhattam fel, mert megkésve, a *Köztetek vagyok* kötet megszerkesztése és kiadása után bukkanam rá.

A pásztor várja kedvesét

Madár sereg, a kórus, ajjzza torkát
a hegy mögül a pálca fölpiroslott;
a pásztor ébred és az éjbe foszlott
bús álmokat kacagja: mert parányi morzsák

a Fény simáján. Itt a Hajnal, cakkoz
a Fény! És Ő is eljön! Ő is! Várni
a biztosat de jó; siralmas bármi,
ha szép, de kétes. És fut a patakhoz:

a nyáj viháncol, szerteszét szaladva,
ő szirmokat dobál a kis patakra:
az elfutó hiába – vágyakat jelentsék!

Nincs semmi bú, ha merszed úgy akarja!
Magány, te mézre váró meztelenség!
A vízről visszaring rá barna karja.

Budapest, 1930. február 20.

A vers a táj és a természet boldog ébredésével indul. Különös költői képbe foglalja a napfelkeltét. A madarak kórusát láthatatlan karmester pálcája vezényli, melyet vörösre fest a felkelő nap. A pásztor, ki maga a költő, erre ébred, és a világ boldog zengésében rossz álmát felejt, egy enjambement átvezetésével tűnik el a gond a *Fény simáján* a második versszakba érkezve. A Fény, a Hajnal szimbólumként viselkedik, de meg is éled a versben. Bölcséleti kijelentések ébresztik az olvasót a varázslatból: „Várni / a biztosat de jó; siralmas bármi, / ha szép, de kétes.” Húsz éves bölcselmek ezek, koravének, igazak, életpaszta utalnak. A versnek mintha itt különleges ereje el is fogyott volna, mert a pásztoridill játékos képei töltik be a harmadik versszakot. A záró strófában azonban ismét a bölcs hallatja hangját egy mondat erejéig (*Nincs semmi bú, ha merszed úgy akarja!*), hogy aztán az utolsó két sorban ismét a képek és a nyelv, a hangok íze, zamata, zengése győzzön. Rendkívüli hangulatot áraszt a tizenharmadik sor metaforája: „Magány, te mézre váró meztelenség!” Képi gazdagság és hangrímek sokasága emeli fel a sort, s ezt az alliteráló szöveget viszi át egy új mondatba a záró sorban egy belső rímjáték akkordjával (*barna karja*).

Itt már gondosan elkülöníti egymástól a szakaszolható részeket, ugyanakkor továbbra is kitart az ölelkező rímek mellett (*abba, cddc*), ám három soros versszakai újabb meglepetést tartogatnak *eef, efe* megoldásban. A sorok szótagszámban is saját hagyományát követi a rendre tizenegyesekkel. Kivételt csak két alkalommal tesz: az első versszak negyedik, és a harmadik versszak harmadik sorában: itt tizenhárom a szótagok/magánhangzók száma.

4. ENIGMÁK ÉS MITOLÓGIÁK

Verskísérletei olykor egészen különös, sehova nem sorolható szövegalkotáshoz vezetnek. Meglehetősen nehezen felfejthető a már említett *Dissonantia* c. írása. Elkerülhetetlenül bevonzza a pisai ferde tornyot a képalkotás. A 200 évig épült harangtorony fehér márványból készült. Építőinek fehér csontjai már rég a földben porladtak, mire a befejező munkálatokra sor került. A megálmodott tervek újra és újra ábrándokként foszlottak szét. A félbemaradt kísérlet mementója lett az építmény, s erre még a természet is „rásegített”, mikor az alap megdőlt: „*Mint egy madárijesztő, mint az ökörnál – őszutón*” – áll a hasonlat a versben. Ez a nagyon rideg, már-már faragatlan hasonlat, háttal a kultúrtörténetnek, meglehetősen zavaró az architektúra egyik világszenzációja mellé állítva. Tovább fokozza a *disszonanciát*, hogy a civilizáció kulturális produktumát veti össze egy hétköznapi tárggyal a parasztvilágból. A madárijesztő ugyanis a legszükségtelebb, kidobott kellékekből készül a madarak elijesztésére. Sem értékes alapanyag, sem hozzáértés nem szükséges összeeszkábálásához. A másik, természetből vett hasonlata (*mint az ökörnál*) ugyan kecses, áttetsző, légies, de továbbra sem tekinthető hízalgőnek egy torony építményére nézve. Hogy miért így tekint egy munkácsi kamasz erre a különös, világhírű építményre, az önmagában is figyelemre méltó. Nyilvánvalóan látszik, hogy az erőltetett emberi produktumok nem keltenek benne tiszteletet, s hogy a természet tökéletességét mindig szembehelyezi velük. Az is kitetszik a vers zárlatából, hogy ebből sosem tanulunk. Az ember mégsem adta fel, mint ahogy nem adja fel sosem, a tornyot befejezték, mely így lett az *örök hívások fáradt árboca*.¹

Dissonantia

Márvány, fehér csont, vagy sötét sár. Mindegy.

Emel magának hosszú ferdetornyot.

Szinek, miket szét, végtelenbe hordott

a szél, e ferdeségbe hullanak. Mint egy

madárijesztő... s őszutón ökörnál.

¹ *Köztetek vagyok*, p. 17.

De karcsu tornya vad magasba tárul
 örök hívásnak fáradt árbocául.
 Hol, merre bujkál egy korán szökött nyár?
 Kis hajnalok hiába integetnek.
 A ferdeség falába furt eretnek,
 új álmokért hiába húz az éter.
 Kik erre menni is merészek voltak,
 küszöbkövön örökre elbotoltak.
 Pedig mindössze néhány centiméter.

A vers valóban a pisai ferde torony megépítésének történetét dolgozza fel anélkül, hogy ezt konkretizálná. A kultúrtörténeti eseményekre azonban így, az utalások révén is elég támpontot ad a vers szövege. A disszonancia tehát az emberi lélekben van, innen kerül majd a tájba, s mert a természet törvényeivel ellenkezik az emberi szándék, a végkifejlet csúfondárosan jelzi majd a rosszul megválasztott utat, a rosszul megválasztott „küszöböt”, melyet átlépve vissza nem vonható elbotlás a vállalkozás vége. Holott mindössze pár centiméter választja el a megvalósíthatót a túlhajszolt álmoktól...

A vers formáját tekintve szonett, méghozzá a tagolatlan típusba tartozó. Babits is írt ilyet, *Szonettek* c. verse ugyancsak egyetlen tömbben marad, mint angol megfelelője, azzal a különbséggel, hogy az utolsó két sort nem teszi bekezdésbe. A jambikus tizenegyes sorok csak a 4. sorban képeznek kivételt, itt 12 szótagra épül a szöveg. A vers rímképlete: abba/cddc/eef/ggf. Mint általában, a páros és az ölelkező rímeket részesíti előnyben a szerző. A kéziratos füzetekben ez az első szonett. Ez egyben nyilvánvalóvá is teszi, hogy Sáfáry versgyakorlatnak szánta. Még két, kevésbé szokatlan, a petrarcái strófákat követő, tagolt szonettet találtam hagyatékában: az *Aphrodite* és az *Antheus* címűt. Mindkettő 1929 őszén született. Szokatlan beállítása a témának az *Aphrodite*, hiszen ezt a női alakot a tenger habjaiból születő szépségként tartjuk számon. Ehhez képest Sáfáry tollán megvadult tengervíz, rikoltozó sirályokat találunk, melyek baljós hírként sikoltják szét annak a márvány testű istennőnek a születését, akiért nagyszerű ifjak áldozzák majd fel magukat.

Aphrodite

Sötét vizek felett dühöngve dúl az orkán,
 riadt sirály had felsikongni sem mer,
 olyan veszettül ordít rá a tenger.
 (Talán a titka tör ki kerge torkán.)

Utána gyors, de csak csalárd csitultság:
 a szikla partról csengve vissza sodrott,
 de máskor kékes-zöldes csipkefodrok
 a napsugárban is fehéren furcsák,

s kivillan egyszer egy szobor fehérség,
 amit viharban szült az éj s a mélység
 (a szörnyű tenger mennyi sorsot bir el!);
 a mély fölött már fénylik arca, teste...
 Jaj! ifjú testek testet öltött veszte!
 A sok sirály sikongva száll a hirrel.²

Minden bizonnyal ez az írás is a forma gyakorlása kedvéért született. Figyelemre méltó azonban a téma megközelítése. A kultúrtörténeti sablont egészen új aspektusból tárja elénk,

² *Köztetek vagyok*, p. 22.

ezáltal a vers messze több ujjgyakorlatnál. A forma tökéletes kivitelezése mellett igen magas a szöveg hangulati hitelessége, megformáltságának drámaisága. Szinte balladai mélységet terem ebben a dalformájú, kecses költeményben. Leginkább jelzőinek összegyűjtésével, jelzős szerkezeteinek egymás mellé állításával kaphat hangsúlyt igazán a vers illetén karaktere. A **víz** sötét, a sziklás partról csengve hullnak vissza a *fodros* hullámok, a kerge/ örült/ szörnyű/ mély tenger ordít, viharos az éj; **a természet** eközben: tombol, dühöng, dül az orkán erejű szél, melynek zúgását rövid és félelmetes csend szakítja meg; **a sirályok**: vészjósló madárként viselkednek, *riadtak, sikongva* szállnak a hírrel, hogy Afrodité megszületett; **Afrodité**: *szobor-szerűen fehér, ahogy a viharos éjben a sötét vízből* felbukkan, *arca és teste fénylik*, máris igéző, és ifjak pusztulását vetíti előre felbukkanása a titokzatos mélyből.

A vers az első, tizenhármassal kivételével tizenegyes jambikus sorokból áll. Rímképlete: abba/cddc, a terzinaké eef/ggf. Sáfáry megrendítő verssé alakítja azt, amit a képzőművészet a szépség megdicsőüléseként ábrázolt évszázadokon át: Afrodité megszületését. Valójában a mitológia eredeti szövegére hagyatkozik, és nem annak feldolgozásaira, így alkot új képet a témáról. Az egyik verzió szerint a szépség és szerelem istennője akkor született, amikor Kronosz kardjával apját, Uranoszt kasztrálta. A kegyetlen és baljós eseményre a tenger viharral válaszolt, s a hatalmas habok közül született meg Afrodité, egy kagylóhéjból lépve elő. Ahol lába partot ért, azt a helyet Ciprus szigetén róla nevezték el. Születéséről sokféle történet szól, ez a mitológia látszik leginkább közelíteni a versben rögzített légkört, hangulatot. Az eseményben a következményt is előre vetíti a költő, ettől kap tragikus tónust a leírás.

Harmadik szonettjét, az *Antheust* is mitológiai témára szabja. Hőse és közte azonban már reális párhuzamot vonhatunk. Antheus, görög nevén Antaiosz Gaia, a földistennő és Poszeidón, a tengerek istenének különleges gyermeke volt. Hatalmas erejét senki nem tudta legyőzni, pedig minden országába érkező hőssel megmérkőzött. Amikor gyengülni kezdett, megérintette a földet, és új erőre kapott. A föld ugyanis anyja, Gaia tartománya, melynek energiái kimeríthetetlenül álltak a fiú rendelkezésére. Végül Héraklész győzte le oly módon, hogy a levegőbe emelte, így nem tudott érintkezni anyja őszerejével, és megfojtotta.

Sáfáry verse úgy indul, mintha Antheus Héraklészszel viaskodna, s mintha küzdelmük kulminációs pontján lennének, amikor is ellenfele már a levegőbe emelte a *legyőzhetlent*, nyakát „*vasmarokkal*” szorítja, s a küzdelem rövidesen be is fejeződik, hiszen ebben a helyzetben eszköztelen Gaia gyermeke. A tusát igen szemléletesen ábrázolja Sáfáry, nem csak a küzdelmet, de magát a szenvedést is nagy beleéléssel írja le. Ám a záró terzinában fordít a helyzeten. Antheus a *földbe mélyesztí pillantását*, s a *vasmarok*, mely nyaka köré záródott korábban, egyszerre elernyed. A költeményben a mitológiai történet hatásfokát is megemeli a költő azzal az epizóddal, melyben pillantása által lép kapcsolatba anyjával a hős, s ez az éteri érintkezés is elegendő számára Gaia energiájának átvételéhez.

„Nem véletlen, hogy a két haza között hontalanná váló költő az ő alakját idézi meg természetelményt és görög hatást ötvöző szonettjében”³ – jegyzi meg Görömbei András egyik írásában. Sáfáry valóban azonosul Antheusszal. Gaia itt több szerepben is fellelhető: édesanyja és szülőföldje alakjában. Tudjuk, hogy amint tehetette, hazautazott szeretteihez egyetemi és pesti tartózkodásának éveit, s bár Ovidiusként még felpanaszolta a géták érzéketlenségét, műveletlenségét, felüldülni, megújulni mind érzelmeiben, mind gondolatosságában az otthoni környezet által tudott, az termékenyítette meg tollát, adott erőt küzdelmeihez.

Antheus

Fáradt nyakát két vasmarok szorítja,
szemén az élet vad vigyorba retten,
sikolt, keresve társat istenekben:
az ég falát a kárpit elborítja

³ Görömbei András, Sáfáry: *Korforduló*. Alföld, 1970/4, p. 154.

s a hang beful, befojtják párna – felhők.
 Hiába rémul messze tengerekre,
 velőt hasít az isteni dereglye,
 ahol mulatnak boldog ember – erdők.

A harc folyik, kemény, vadult, dübörgő,
 a hangja halkult és remegve hörgő.
 (Viharkor zugnak így a parti sziklák.)

De hirtelen megérti léte titkát:
 tekintetét a föld szemébe rejt
 s karok gyűrűjét könnyedén lefejt.⁴

A szonett tizenegy szótagos sorokra épül, az öt jambikus lejtésű versláb és a hol rövid, hol hosszú csonka láb az egész költeményen szabályosan végigvonul. Nem alkot új rímképletet, csak a terzinákban. Tehát ismételtlen ölelkező rímekbe fogja a quartinák páros rímeit, míg a háromsorosokban ezt kapjuk: eef, fgg. Ha a vers rímalkotó szavait kigyűjtjük, s önálló tartalmuk – üzenetük felől vizsgálódunk, kezdetben a cselekménysorról, később a tájban végbemenő drámai változásokról kapunk összképet, melyet a záró rímek teljes mértékben lekerekítenek.

Sáfáry nem fektetett különösen nagy hangsúlyt a rímek nivójára, a költemény ereje másutt található. Képei azok, melyekkel hatalmas energiát mozgat. És itt nem csak a költői képekre, hanem a szavakkal való megelevenítés minden formájára gondolok: „szemén az élet vad vigyorba retten”- egyetlen Goya-ihletésű képben micsoda megelevenítő hatása van a színesztéziának!; „sikolt, keresve társat istenekben” – a díszítő elemeket nélkülöző kijelentő mondatban mekkora reménytelenség! Az isteni gyermek nem kap segítséget az övéitől, neki magának kell megtalálnia a menekülés módját. Hiába fordul az istenekhez, „az ég falát a kárpit elborítja”, nincs kapcsolat közte és az istenek között. Hangja is „beful, befojtják párna – felhők”. A felhő – metafora jelzi, nincs átjárhatóság a világok között, az égiektől nem remélheti helyzete megoldását. Messze tengerekre is hiába rémul – pedig apja, Poszeidón uralja a vizeket. Nem iktathatjuk ki azt az epizódot, hogy Sáfáry édesapja eredetileg tengerész volt. A mitológiai képpel ezért tudott olyan erőteljesen azonosulni. A befejezésben nem a záró sorok, hanem a záró gondolat ad erőt a költeménynek: „De hirtelen megérti léte titkát”. Olyan felismerésről szól, ami általában a végső pillanat vagy az agg kor kegyelmi állapota. A kifejtés már visszatér a mitológiához, egyben saját sorsának mítoszához is. A Sándor László által szerkesztett *Korforduló* című Sáfáry – kötetben Vágy címmel található az az 1930-ban keletkezett rövid vers, mely életének ezt a vonatkozását kifejti:

Apám szemétől tengert örökölttem,
 a végtelenség mámoros ízét.

A vágyam magasba szökken.

S egy eltévedt sirály száll
 a hegytetőn, a tengerszem felett.⁵

Az apa alakja igen gyakran megjelenik verseiben. Az idézett költemény érdekessége az utolsó sorban található: *a hegytetőn a tengerszem felett*. Ez a földrajzi meghatározás nem véletlen nyelvi fordulat. Sárospatak és Sátoraljaújhely között a hegyek valóban rejtene egy

⁴ *Köztetek vagyok*, p. 23.

⁵ *Köztetek vagyok*, p. 61.

országosan és híresen szép tengerszemet, melyhez ma is kijárnak diákok és turisták, helybéli kirándulók egyaránt. Az egykori sátorlajújhelyi magántanuló gimnazista is bizonyára felkereste ezt a rendkívüli képződményt, melynek szépsége tárgyilagos közléssé vált verse záró sorában. Sáfáry László családi mítoszához így integrált egy sárospatakit.

5. A LEZÁRT ÉLETMŰ FEJLŐDÉSI ÍVE

Az induló kamaszköltő még klasszikus formákon edzette tollát, s a bemutatott írások alapján nagyon tudatos és pontos formai szerkesztésről adott tanúbizonyságot. E tekintetben tudomásul kell vennünk, hogy mesterségének gyakorlott ismerője volt, versbeszéde tiszta és eredeti maradt a görögös vagy a latinos formák követése során is. Korai verseiben irodalmi élményeinek is hangot adott (pl. Vajda Jánoshoz címzett versében), de egyéb írásaiban is fellelhetjük a különböző hatásokat: Adyét, Reviczkyét vagy Walt Whitmanét. A versgyakorlatok, melyek korai korszakát érintik, azonban már jelzik, hogy útját más irányba kívánta fordítani. Már korai szonettjeiben is a szokatlan megoldásokat kereste. Lassan eltávolodott tehát „iskolájától”, a szabadabb ritmus szabadabb képalkotást is generált. Fábry írta róla: „A művészi formanyelvet illetően a Lendületben közölt versek, tehát az 1929 – 31 közötti időszak lírai termése – bár tompított formában – a szürrealizmus jegyeit viseli magán. ...És bár ekkor még inkább ösztönösség van túlsúlyban Sáfárynál, ugyanakkor az értelem kontrollja is érvényesül.”⁶

A magam részéről az ösztönösséget kevésbé támogatom. Korai zsenjei mutatják, milyen erőteljes tudatosság vezette versszerkesztő gondolkodását, s hogy mind a formát, mind a tartalmat illetően következetesen figyelte és javította szövegét. A kontroll, a későbbi átírás vagy a téma újragondolása egy másik költeményben mindvégig jellemezte. Ma bizonyára sokkal több írása állna rendelkezésünkre, ha nem ez lett volna alkotói módszere.

Nem vagyok egyedül véleményemmel Sáfáry tudatos verselési gyakorlatát illetően. Sándor Lászlónál olvashatjuk: „Már első kötete pregnánsan bizonyítja egy tudatos művész születését és sajátos arculatú költővé érlelődését”.⁷ Vozári Dezső már 1931-ben felfigyelt a költő egyéni hangjára, amikor még Simon Andor hatása körül folyt leginkább a polémia: „Elsősorban eredetisége szembetűnő. Rövid szabadverseit oly biztonsággal s annyi művészi ökonómiával önti formába, ahogyan azt csak költő tudhatja.”⁸

A cím által megnevezett dolgozat arra a néhány szonettre fókuszált, melyek a szerző életének korai szakaszában születtek. Későbbi, hasonló terjedelmű szabadverseiben kínosan ügylet a sorok számára, melyek többnyire tizenkét vagy tizenhárom sorosak lettek. Ebben is tudatos szerkesztési elvet érzékelek. Gondja volt rá, nehogy megtéve ssze olvasóit, ne keressük ezekben az írásokban a szonett lehetőségét. Ilyen értelemben a korai versek igazi különlegességnek számítanak Sáfáry költészetében, hiszen a későbbiekben nem foglalkozott sem a szonett, sem a görögös verselés alakzataival. Szókincsét, képeit tekintve is az egyszerűsítés irányába törekedett. A vers terjedelmében is követte a minimalizálás szándékát. Modernségének ezek a vonások erőteljes hangsúlyt adtak, a verses szövegek ezért olyan elevenek a huszonegyedik század embere számára is. Egyik utolsó, 1940-ben keletkezett, *Zúzmara* című verse álljon itt példaként. A költemény valamennyi tulajdonságot magán viseli, melyekre imént hivatkoztam.

⁶ Fábry Zoltán, *Lírikusok Szlovénzkón*. Korunk, 1935. évf. p. 705.

⁷ Sándor László, *Előszó*, uo. p. 15.

⁸ Vozári Dezső. Prágai Magyar Hírlap, 1931. augusztus 30.

Zúzmara

Jól éreztem magam veled,
 de most már indulok haza.
 Fegyverre nincs szükségem:
 a lombokra hulló lassú zúzmara,
 a szívünkre lassan húzódó hideg
 nem fél a tanktól,
 nem fél a gépfegyverektől,
 tedd félre revolvered, barátom!
 Nyugodtan megyek át az éji erdőn:
 a közelgő téltől szűkül a szürke farkas,
 a szarvasbika díszé avarba hullik nemsokára
 az őszi fák alatt.

Nem csak a szabadvers öntörvényű hullámmására figyelhetünk fel a szövegben, hanem több olyan jelenségre is, amely ezt a lírát a későbbiekben erőteljesen jellemezte. Az egyik jellegzetes vonása az ismétlés. Nem keres szinonimákat, ráerősít a fogalomra (lassú – lassan; fél – fél – félre). A hangok ismétlésének lehetőségét is kiaknázza szűkszavú, hétköznapi fogalmakra építő versében. Ezek az apró belső hang- és hangulatjátékok (*lombokra hulló lassú zúzmara; szűkül a szürke farkas* stb.) hideg méltóságot adnak szövegnek és szerzőnek egyaránt. Sáfáry maga számára kialakított szerepköre egyre szikárabb szavakban öltött testet, és egyre nagyobb csendek hűvösödtek bennük. A rajongó, érzelmektől túlfűtött kamaszhangot teljesen eltávolította magától. Elválások és kirekesztések, kívülmaradások és leszakadások sebzettségéből született ez a magányos férfihang, melyet az egyedüllét, a magára maradás színezett komorrá. Panteista szelleme, szépségszükséglete a tájat hagyta meg egyedüli esztétikumnak és azonosulási terepnek.

Az olykor teljesen kiforrott kamaszversek bemutatását és elemző feldolgozását olyan úttörő munkának szántam, mely, meglátásom szerint, újabb területek felfedését generálja majd a magyar irodalomtörténet ezen korszakából. Olyan életművekkel és írói körökkel mutat ugyanis érintkezést Sáfáry László személye és költészete, mint a Simon Andoré, Radnóti Miklósé, Kassák Lajosé, Móricz Zsigmondé, Takáts Gyuláé, hogy csak néhány ismertebb kortársát nevezem meg. Sáfáry László karcsú életműve és rövid élete azonban messze átnyúlik a határokon, és a magyar irodalom egységben szemlélését sürgeti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FÁBRY ZOLTÁN *Lírikusok Szlovenszón.* Korunk, 1935. évf. p. 705.

GÖRÖMBEI ANDRÁS *Sáfáry: Korforduló,* Alföld, 1970/4. p. 154.

JUHÁSZ GYULA *Ovid tavaszdala.* In: Juhász Gyula összes versei, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. ISBN 963 15 1306 8

SÁFÁRY LÁSZLÓ *Hómezők előtt.* Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány, 1995. ISBN 963 8294 15 9

SÁFÁRY LÁSZLÓ *Köztetek vagyok.* Összegyűjtött versek. Szerk., előszóval ellátta: Finta Éva. Vasas-Köz Kft, 2008. A szerkesztő magánkiadása. ISBN 978-963-5469-2

S. BENEDEK ANDRÁS *Utószó.* In: Sáfáry László: *Hómezők előtt,* szerk.: S. B. A. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány, 1995. ISBN 963 8294 15 9

SZEPES ERIKA – SZERDAHELYI ISTVÁN *Verstan*. Budapest, Gondolat, 1981. ISBN 963 280 860 6

TAKÁTS GYULA *Sáfáry László*. Kortárs, 1965, VII., 1152. p. 1.

VOZÁRI DEZSŐ. Prágai Magyar Hírlap, 1931. augusztus 30.